

İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Spor Yapma Durumlarına göre Zorbalık Eğilimleri ve Zorbalıkla Baş Etme Tarzlarının Spor ve Özel Eğitim Açısından İncelenmesi*

Ayşegül Şükran ÖZ¹, Hüseyin KIRIMOĞLU², Ali TEMİZ²

¹ Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Öğretmenliği, Hatay.

² Mustafa Kemal Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Hatay.

* Bu araştırma Yakın Doğu Üniversitesinde düzenlenen 1. Uluslararası Çocuk ve Spor Kongresinde (19-21 Nisan 2010) sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi: H. Kırımoglu, e-mail: hkirim2005@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim II. kademe öğrencilerinin spor yapma durumlarına göre (sporcu & sedanter) zorbalık eğilimleri ve zorbalıkla baş etme tarzlarının özel eğitim bakış açısıyla incelenmesidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, Dölek (2002) tarafından geliştirilen “Zorbalık Eğilimi Ölçeği” ve “Zorbalıkla Baş etme” ölçekleri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin hesaplanmasında ve değerlendirilmesinde SPSS 16,0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Verilerin normallik sınaması One-Sample Kolmogorov-Smirnov test ile yapılmış olup verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımı sağlanmıştır. Dolayısıyla veriler parametrik testlerden, Independent sample-t testi ile analiz edilmiştir. Bu çalışmada hata düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak; katılımcıların spor yapma durumlarına göre zorbalık eğilimleri ve zorbalıkla başa çıkma tarzlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($P>0,05$) tespit edilememiştir. Zorbalık durumlarından olumsuz yansıtma alt boyutu spor yapan ve sedanter kız öğrenciler bakımından karşılaştırıldığında, aralarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$).

Anahtar Kelimeler: Spor, sedanter, özel eğitim, ilköğretim, zorbalık.

From the Special and Physical Education Point of View: A Study on Junior High Students' Bullying Tendencies and Ways to Cope with Bullying Depending on the Level of Playing Sports

ABSTRACT

Aim of this study is to analyze bullying tendencies and ways to cope with bullying in terms of special education for junior high students depending on the level of playing sports (athlete&sedentary). In the study, personal information form, which is developed by researchers, “Bullying Tendency Scale” and “Coping with Bullying” scales, which are developed by Dölek (2002), have been used as data collection tools. SPSS 16.0 statistics package software has been used for calculation and evaluation of the obtained data. Test of normality for the data has been performed through One-Sample Kolmogorov-Smirnov test and it is assumed that the data demonstrates normal distribution. Therefore, the data has been analyzed from parametric tests through independent sample-t test. In this study, error level has been accepted as 0.05. Consequently, it is observed that there is no statistically significant difference ($P>0.05$) in bullying tendencies and ways to cope with bullying for the participants (athlete & sedentary) depending on the level of playing sports. When the lower limit for negative reflection of bullying incidents is compared in terms of female athletes and sedentary women, a statistically significant difference ($P<0.05$) is determined.

Keywords: Sport, sedentary, special education, elementary education, bullying.

GİRİŞ

Bireyin yaşam kalitesinin artırılması, eğitimden beklenen hedeflere ulaştırılması ve davranış biçimlerini sağlıklı bir şekilde geliştirebilmesi için, sosyal, ekonomik ve kültürel çevresinde var olan sağlıklı ilişki ve ortamların en aza indirilmesi sağlıklı

nesillerin yetişmesinde kilit rol oynar. Bu çerçevede oluşması muhtemel risk faktörlerinin önceden tespiti ve önleme çalışmalarının yapılması, eğitimden beklentilerin daha sağlıklı ve istendik düzeylerde gerçekleşmesine katkı sağlayacağı açıktır.

Okul, öğrencilerine bilgi aktarmadan ziyade, onların öğrenme kapasitelerini güçlendirme, yetenekleri doğrultusunda seçim yapmasına yardımcı olma, kendi kendilerine öğrenme alışkanlıkları geliştirme ve teşvik etme rollerini üstlenmektedir (DPT, 2001). Okul çağı, çocukluk ve ergenlik dönemi gibi bireylerin önemli gelişim dönemlerini kapsayan ve eğitim vasıtasıyla bireye kazandırılmak istenen davranış değişikliklerini içerisine alan bir dönem kapsamaktadır.

İnsanı insan yapan psikolojik, biyolojik ve sosyal değer ve yargılar, kişilik, karakter, sosyalleşme ve buna benzer özellikler çoğunlukla bu dönem içerisinde kazanılmakta, gelişmekte ve bir ömür sürdürülen davranışlar bütünü olarak devam etmektedir (18). Bu nedenle çocuk ve ergenin okul içi ve okul dışı ortamda kazanabileceği olumlu ve olumsuz davranış biçimlerinin önceden tespit edilmesi, eğitimden beklentilerin gerçekleştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Okul çağındaki çocukların davranış problemleri özel eğitim alanında çalışan öğretmen ve araştırmacıların üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Bu alanın çalışma prensiplerinin başında davranış problemlerini tetikleyen okul içi ve dışı risk faktörlerinin belirlenmesi ve bu faktörlerin her birini hedef alan etkili ve erken sağaltım yöntemlerinin kullanılması gelir (3,17,21,28,29,30).

Çocuklar ve gençler için güvenli eğitim ortamları yaratmak farklı kültürlerle ve ekonomik kaynaklara da sahip olmalarına rağmen pek çok ülkenin eğitim alanında ortak önceliklerinden biridir. Her ne kadar *güvenli eğitim ortamı* çok genel bir kavram olsa da, terimden genellikle şiddetin, suçun ve bireyler arası saldırganlığın en az düzeye indirilmiş olduğu ortamlar anlaşılır (4). Zorbalık davranışlarını sergileyen çocuklar gelecekte agresiflik, istismar ve kanun dışı etkinliklerde yer alma gibi pek çok olumsuz sonuçla karşı karşıya kalabilmektedir. Buna ek olarak duygu davranış bozukluğu (DDB) olan çocuklar zorbalık davranışları için de risk altındadırlar (6).

Araştırmacılar aslında DDB sebebi ile özel eğitim kapsamı içerisinde yer alması gereken çocukların çoğunun bu alanda uzmanlaşan personel azlığı, ailelerin yeteri kadar bilinçli olmayışları, okul yöneticilerin bu tanı konulurken ve eğitim hizmetleri sunulurken isteksizlik göstermeleri gibi farklı sebeplerle tanı konulmadığını dile getirmektedir (10). Tanı koyma sürecindeki bu problemlerden dolayı gerçekte DDB'na sahip çocukların ihtiyaçları olan eğitim hizmetlerin alamamaları eğitimcilerin uzun zamandır vurguladıkları önemli bir sorundur (17).

Duygu davranış bozuklukları bu özel gereksinime sahip olan çocukların davranışsal, akademik, sosyal beceriler gibi alanlarda güçlükler

yaşamalarına neden olurlar (23). Eğitimciler DDB'larının karakteristiklerini dışa ve içe dönük olmak üzere iki ana kategoride gruplarlar. Dışa dönük DDB'lar başkalarına saldırı, rahatsız edici davranışlar, kavga etme gibi davranışları, içe dönük DDB'lar zayıf konsantrasyon, dikkat süresinin azlığı, depresyon ve kaygı gibi duygusal sorunları içerir (13,20). DDB olan çocukların diğer bir yaygın özelliği de DDB'larına ek olarak farklı özel gereksinimlere sahip olmalarıdır. Örneğin, Özgül Öğrenme Bozukluğu, Dikkat Dağınıklığı ve Hiperaktivite, Uyuşturucu kullanımı gibi durumlar DDB olan çocuklarda sıkça görülür (2,11). DDB olan çocuk ve gençlerin burada kısaca sözü edilen karakteristikleri incelendiğinde, bu özelliklerin zorbalık davranışlarını uygulayan veya zorbalık davranışlarına maruz kalanların özellikleri ile örtüştüğü görülür (4).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2005–2006 yılında Okul Çağındaki Çocukların Sağlık Davranışları (HBSC) ile ilişkili olarak Avrupa ve Kuzey Amerika'da 41 ülkede yaptığı anket çalışması zorbalığın önüne geçilmesinin özellikle Türkiye için son derece kritik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarına göre 11 ile 15 yaş arasındaki 204 000 öğrenci için son birkaç ayda en az iki kez zorbalığa uğramış olma yüzdesi %2 ile %37 arasında değişmektedir. Tüm ülkelerde yaygın olarak erkek çocukların kız çocuklara göre, 11 yaşındakilerin de diğer yaş gruplarına göre daha fazla kavga ettikleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ülkemiz için can alıcı olan nokta ise, Belçika'nın Fransızca konuşan kısmı ve Slovakya ile birlikte kavga etme davranışının en sık görüldüğü ülke olmasıdır (32).

Ülkemizde zorbalıkla ilgili yapılmış araştırmalar olmasına karşın (16,35,36), zorbalık davranışlarını uygulama veya zorbalığa uğrama ile ilişkilendirilen özellikler ile karakterize olmuş bir grup olan DDB'na sahip bireyler üzerindeki araştırmalara ihtiyaç vardır (4).

Alan yazındaki bilgiler göz önüne alındığında sınıf, okul ve okul dışında gözlemlenen davranış bozuklukları arasında çözüm için en önce ele alınması gerekenlerden birinin zorbalık olduğu düşünülmektedir.

Zorbalık konusundaki ilk çalışmaların Dan Olweus tarafından 1970'li yıllarda İskandinav ülkelerindeki okullarda başlatıldığı, okul zorbalığı konusundaki ilk tanımın da, yine bu konudaki ilk bilimsel çalışmaları başlatan Olweus tarafından yapıldığı aktarılmaktadır (12). Olweus 70'li yıllardaki çalışmalarında okul zorbalığını, "bir grup tarafından sergilenen şiddet" anlamına gelen "*mobbing*" sözcüğü ile tanımlamaya çalışmış, ancak bu tanımlamadan dolayı yoğun eleştiriler almıştır. 1980'li yıllardaki

çalışmalarında söz konusu terim yerine “*bullying*” terimini kullanmış, dahası kendi tanımının içeriğini de genişleterek, grup şiddetinin yanına bireysel şiddeti de eklemiştir (22).

Pişkin (25) zorbalıkla ilgili tanımlardan hareketle okul zorbalığını araştırmış ve araştırmasının sonucunda zorbalığı; “bir veya birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz öğrencileri, kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü” olarak tanımlamıştır. Yine Pişkin (25)’de, okul zorbalığı; “fiziksel”, (tekme atma, tokat vurma, itme, çekme gibi), “sözel”, (sataşma; alay etme, dalga geçme, kızdırma, hoş gitmeyen isim takma, küçük düşürücü sözler söyleme gibi) “dolaylı”; (dedikodu ve söylenti çıkarıp yayma, arkadaş grubundan dışlayarak yalnızlığa terk etme gibi ve “davranışsal” (para ve eşyalarını zorla alma, almakla tehdit etme, eşyalarına zarar verme gibi) olarak ortaya çıkabileceği aktarılmaktadır.

Kısa zaman önce Türkiye’nin güney bölgesinde yaşları 10 ve 14 arasında değişen 433 öğrenci üzerinde zorbalık tipleri ile ilgili yapılan yeni bir araştırmanın bulguları da bu bilgiyi teyit eder niteliktedir. Araştırma sonuçlarına göre alay edilme, kötü isimlerle çağırılma, hakkında dedikodu çıkarılma ve küfredilme gibi zorbalığın sözlü formları ilköğretim döneminde oldukça sık gözlemlenmektedir. Bununla birlikte katılımcıların %63’ü arkadaşları tarafından itildiklerini, %45’i ise giysilerine ve eşyalarına zarar verildiğini rapor etmişlerdir. Erkekler kızlara göre çok daha sık zorbalık davranışları ile yüz yüze kalmaktadırlar (36).

Ayrıca, itme, tekme atma, dedikodu yapma, isim takma ve tehdit etme gibi bilinen fiziksel, dolaylı ve davranışsal zorbalık davranışlarına ek olarak son yıllarda bilgi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak elektronik araçlarla yapılan siber zorbalık kavramının da yaygınlaşmakta olduğu (24) aktarılmaktadır.

Zorbalığa maruz kalan çocukların daha fazla psikolojik yardıma gereksinim duydukları, depresyon ve kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu ve benlik saygılarının da daha düşük olduğu bildirilmektedir (4,5). Araştırma sonuçlarına göre kendisine ve/veya başkalarına karşı saldırgan davranışlar sergileyen çocuklar kendilerini başkaları tarafından reddedilmiş ve haksızlığa uğramış hissetmektedirler (21).

Sağlık için olumlu katkılarının yanı sıra, birey spor yaparak yalnızlığını diğer insanlarla paylaşabilmekte, arkadaşlık kurabilmekte, dayanışmayı öğrenebilmekte, yeteneklerini tanıyarak gelişme olanağı yakalayabilmekte kendisine, bedenine ve diğer insanlara karşı olumlu duygular ve davranışlar geliştirebilmektedir (1). Çocuklar ve gençler için güvenli eğitim ortamları yaratmak

ülkemizin eğitim alanında ortak önceliklerinden biridir. Duygu davranış bozukluğu olan ve/veya zorbalık davranışı gösteren veya bu tip davranışlara maruz kalmış öğrencilerde saldırgan davranışlara daha sıklıkla rastlanmaktadır. Bu nedenle ileride şiddet uygulama eğilimi olan çocukların pro-aktif bir yaklaşımla erken dönemde tanınması ve olumsuz davranışlara yönelik önleyici tedbirler alınması gereklidir.

Araştırmada bu önleyici tedbirler arasında yer alan beden eğitimi ve spor faaliyetleri aracılığı ile öğrencilerin gerek okul içi gerekse okul dışı sağlıklı davranışlar kazanabileceği hipotezinden hareket edilmiştir. Bu araştırmada sporun zorbalık davranışı üzerindeki etkisi spor ve özel eğitim alanlarının prensipleri birleştirilerek çok disiplinli bir bakış açısı ile incelenmiştir.

YÖNTEM

1. Model

Bu araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden biri olan genel tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (15) tarama modelini; var olan bir durumu, var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır.

2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini, Mustafa Kemal Üniversitesi Spor Kulübü (Judo & Futbol)’nden 60 sporcu (40’i erkek, 20’si kız öğrenci) ve sporcuların çoğunluğunun devam ettiği ilköğretim okulundan aynı sayıda sedanter akranları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, söz konusu kulüpten 45’i sporcu (34’ü erkek, 11’i kız öğrenci) ve 57’si (25’i erkek, 32’si kız öğrenci) sedanter ilköğretim okulu öğrencisi olmak üzere, genel toplamda 102 spor yapan yapmayan ilköğretim öğrencisi oluşturmaktadır.

3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, Dölek (2002) tarafından geliştirilen “Zorbalık Eğilimi Ölçeği” ve “Zorbalıkla Baş etme” ölçekleri kullanılmıştır.

Zorbalık Eğilimi Ölçeği;

Ölçek bireysel ya da grup halinde uygulanabilmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapıldığı popülasyon 5., 6., 7. ve 8. sınıfta eğitim gören 252 kız ve 188 erkek öğrencidir. Ölçek 26 maddeyi içeren 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar, olumsuz yansıtma (5 madde), duygusal paylaşım eksikliği (6 madde), haklı görme (4 madde), başkalarını üzme (4 madde), gücü kullanma (6 madde) ve rahatsız olmama (1 madde) boyutlarıdır.

26 maddenin 9 tanesi tersine değerlendirmeli maddedir (1, 3, 10, 14, 16, 18, 20, 24, 26. maddeler). Ölçeğin iç tutarlık güvenilirliği için cronbach alfa katsayısı ,67 dir ve tüm alt testlerin cronbach alfa katsayıları da ,50' nin üzerindedir. İç tutarlık belirlemede ayrıca üst ve alt çeyreklikler arasında tek yönlü t-testi hesaplanmış ve üst ve alt çeyrekliklere giren öğrenciler arasında bütün boyutlar ayırt edici bulunmuştur.

Ölçeğin devamlılık güvenilirliğinin belirlenmesi için, ölçek 2 hafta arayla 24 kişiye uygulanmış ve iki uygulama arasında pearson korelasyon katsayısına bakılmıştır. Duygusal paylaşım eksikliği, üzme ve güçlü olmak boyutları dışındaki diğer boyutların ve ölçeğin toplamının güvenilir olduğu bulunmuştur. Ölçek, 4'lü likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin puanlanmasında kesinlikle katılıyorum: 4, katılıyorum: 3, katılmıyorum: 2, kesinlikle katılmıyorum: 1 puan olarak puanlanmaktadır. 9 adet ters madde tersine puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan zorbalık eğiliminin yüksek olduğunu, düşük puan ise zorbalık eğiliminin düşük olduğunu göstermektedir (9).

Zorbalıkla Başetme Ölçeği

Araştırmada öğrencilerin zorbalıkla başetme düzeyleri, Dölek (2002) tarafından geliştirilen bir ölçekle ölçülmüştür. Ölçek bireysel ya da grup olarak uygulanabilmektedir. Ölçek, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması için 252 kız ve 188 erkek olmak üzere toplam 440 öğrenciye uygulanmıştır. Ölçek, öğrencilere zorbalık eğilimi ölçeği ile birlikte uygulanmıştır. Ölçek 6 faktörden ve 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçeği oluşturan faktörler; zorbalığın engellenmesi bilinci (7 madde), zorbalığa karşı durma (5 madde), zorbalığı bildirme bilinci (2 madde), yardım isteme bilinci (4 madde), tepkisiz kalmama bilinci (2 madde) ve savunma bilinci (4 madde)dir. Ölçekteki maddelerin 11 tanesi tersine maddedir (3, 6, 8, 9,12, 17, 18, 20, 22, 23. maddeler).

Ölçeğin iç tutarlığının belirlenmesi için cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Zorbalığa karşı durma, zorbalığı bildirme bilinci ve yardım isteme bilinci alt boyutlarının cronbach alfa katsayıları anlamlı olmamasına karşın bu alt boyutlar araştırmacı tarafından ölçekten çıkarılmamıştır. Ölçeğin toplamının cronbach alfa katsayısı, 41 dir. Üst ve alt çeyreklikler arasında yapılan tek yönlü t testi hesaplaması sonucunda bütün boyutlar üst ve alt çeyrekliklere giren öğrenciler arasında anlamlı derecede farklı bulunmuştur. Devamlılık güvenilirliği için ölçeğin 24 öğrenciye 2 hafta arayla uygulanması sonucunda hesaplanan pearson korelasyon katsayısına göre, zorbalığın engellenmesi bilinci,

zorbalığı bildirme bilinci ve tepkisiz kalmama boyutları dışındaki alt boyutlar ve ölçeğin tamamı güvenilir bulunmuştur.

Ölçek 4'lü likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin puanlanmasında kesinlikle katılıyorum: 4, katılıyorum: 3, katılmıyorum: 2, kesinlikle katılmıyorum: 1 puan olarak puanlanmaktadır.11 adet ters madde tersine puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan zorbalıkla başetme düzeyinin yüksek olduğunu, düşük puan ise zorbalıkla başetme düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir (9).

4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin hesaplanmasında ve değerlendirilmesinde SPSS 16,0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Veriler yüzde (%) ve frekans tabloları verilerek özetlenmiştir. Verilerin normallik sınaması One-Sample Kolmogorov-Smirnov test ile yapılmış olup verilerin normal dağılım gösterdiği varsayımı sağlanmıştır. Dolayısıyla veriler parametrik testlerden, Independent sample-t testi ile analiz edilmiştir. Bu çalışmada hata düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir

BULGULAR

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların (erkek) spor yapma durumlarına göre zorbalık eğilimlerinin karşılaştırılmasında, olumsuz yansıtma, duygusal paylaşım eksikliği, haklı görme, gücü kullanma, rahatsız olmama, bakımından sporcu erkeklerle sedanter erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P>0,05$). Buna karşın, zorbalık eğilimleri başkalarını üzme alt boyutu sporcu erkekler ve sedanter erkekler bakımından karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmada sedanter erkeklerin sporcu erkeklere oranla başkalarını üzme alt boyutu düzeyleri yüksektir.

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların (kız öğrenci) spor yapma durumlarına göre zorbalık eğilimlerinin karşılaştırılmasında, duygusal paylaşım eksikliği, haklı görme, başkalarını üzme, gücü kullanma ve rahatsız olmama alt boyutlarında sporcu kız öğrencilerle, sedanter kız öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P>0,05$). Buna karşın, zorbalık eğilimleri olumsuz yansıtma alt boyutu sporcu kız ve sedanter öğrenciler öğrenciler bakımından karşılaştırıldığında aralarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmada sporcu kız öğrencilerin, sedanter kız öğrencilere oranla olumsuz yansıtma alt boyutu yüksek bulunmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların (Erkeklerin) Spor Yapma Durumlarına Göre Zorbalık Eğilimlerinin Karşılaştırılması.

Cinsiyet		N	Ortalama	Std. Sapma	T	P	
Erkek	Olumsuz Yansıtma	Sporcu	34	12,6176	1,96969	0,267	0,790
		Sedanter	25	12,4800	1,93907		
	Duygusal Paylaşım	Sporcu	34	16,0588	2,83849	0,195	0,846
	Eksikliği	Sedanter	25	16,2000	2,61406		
	Haklı Görme	Sporcu	34	9,8235	1,81693	1,165	0,249
		Sedanter	25	9,1600	2,56060		
	Başkalarını Üzmek	Sporcu	34	10,0294	1,67848	2,157	0,035*
		Sedanter	25	9,0000	1,97906		
	Gücü Kullanma	Sporcu	34	16,1765	2,98958	0,173	0,863
		Sedanter	25	16,3200	3,36303		
	Rahatsız Olmama	Sporcu	34	1,8529	,98880	0,839	0,405
		Sedanter	25	2,0800	1,07703		

Tablo 2. Katılımcıların (Bayanların) Spor Yapma Durumlarına Göre Zorbalık Eğilimlerinin Karşılaştırılması.

Cinsiyet		N	Ortalama	Std. Sapma	T	P	
Kız	Olumsuz Yansıtma	Sporcu	11	14,0909	2,73695	3,041	0,010*
		Sedanter	32	11,4688	1,41386		
	Duygusal Paylaşım	Sporcu	11	21,8182	10,20606	1,820	0,098
	Eksikliği	Sedanter	32	16,1875	1,76777		
	Haklı Görme	Sporcu	11	10,5455	3,07778	1,129	0,280
		Sedanter	32	9,4375	1,81281		
	Başkalarını Üzmek	Sporcu	11	9,4545	2,16165	1,073	0,290
		Sedanter	32	8,7500	1,77800		
	Gücü Kullanma	Sporcu	11	18,1818	2,08893	0,444	0,659
		Sedanter	32	17,7812	2,72070		
	Rahatsız Olmama	Sporcu	11	1,7273	,78625	0,071	0,944
		Sedanter	32	1,7500	,95038		

Tablo 3. Katılımcıların (Erkeklerin) Spor Yapma Durumlarına Göre Zorbalıkla Başa Çıkma Tarzlarının Karşılaştırılması.

Cinsiyet		N	Ortalama	Std. Sapma	T	P	
Erkek	Zorbalığın Engellenmesi Bilinci	Sporcu	34	17,0588	2,53391	0,928	0,357
		Sedanter	25	16,4000	2,90115		
	Zorbalığa Karşı Durma	Sporcu	34	11,0294	2,02238	0,305	0,761
		Sedanter	25	10,8400	2,74894		
	Zorbalığı Bildirme Bilinci	Sporcu	34	3,3529	1,45399	0,020	0,985
		Sedanter	25	3,3600	1,25433		
	Yardım İsteme Bilinci	Sporcu	34	9,8235	1,67821	1,907	0,062
		Sedanter	25	9,0800	1,15181		
	Tepkisiz Kalmama Bilinci	Sporcu	34	4,4118	1,61654	0,854	0,397
		Sedanter	25	4,0800	1,25565		
	Savunma Bilinci	Sporcu	34	8,9412	2,10254	0,117	0,907
		Sedanter	25	8,8800	1,81016		

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların (erkek) spor yapma durumlarına göre zorbalıkla başa çıkma tarzlarının karşılaştırılmasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P>0,05$).

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların (kız öğrenci) spor yapma durumlarına göre zorbalıkla başa çıkma tarzlarının karşılaştırılmasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P>0,05$).

TARTIŞMA

Araştırmada elde edilen bulgular ışığında, erkek katılımcıların spor yapma durumlarına göre zorbalık

eğilimlerinin karşılaştırılmasında, olumsuz yansıtma, duygusal paylaşım eksikliği, haklı görme, gücü kullanma, rahatsız olmama, bakımından sporcu ve sedanter erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P>0,05$). Buna karşın, zorbalık eğilimleri başkalarını üzme alt boyutu sporcu ve sedanter erkek öğrenciler bakımından karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmada sedanter erkek öğrencilerin sporcu erkek öğrencilere oranla başkalarını üzme alt boyutu eğilim düzeyleri yüksektir.

Tablo 4. Katılımcıların (kız öğrenci) spor yapma durumlarına göre zorbalıkla başa çıkma tarzlarının karşılaştırılması.

Cinsiyet		N	Ortalama	Std. Sapma	T	P	
Kız	Zorbalığın Engellenmesi Bilinci	Sporcu	11	16,1818	3,60051	1,502	0,141
		Sedanter	32	18,0312	3,49640		
	Zorbalığa Karşı Durma	Sporcu	11	10,0909	3,36019	1,460	0,152
		Sedanter	32	11,6250	2,88209		
	Zorbalığı Bildirme Bilinci	Sporcu	11	3,5455	2,01810	0,397	0,693
		Sedanter	32	3,3125	1,55413		
	Yardım İsteme Bilinci	Sporcu	11	10,6364	3,04213	1,695	0,098
		Sedanter	32	9,2500	2,06351		
	Tepkisiz Kalmama Bilinci	Sporcu	11	5,0000	1,78885	1,825	0,075
		Sedanter	32	4,0938	1,27910		
	Savunma Bilinci	Sporcu	11	8,3636	3,13920	1,417	0,164
		Sedanter	32	9,6250	2,32448		

Öyleyse spor yapmanın, erkek katılımcıların zorbalık eğilimlerinde genel olarak farklılığa yol açmamasına rağmen, bu eğilimlerden biri olan başkalarını üzme davranışını spor yapanlarda azalttığı söylenebilir. Her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara bulunamamış olsa da, standart sapma puanları göz önüne alındığında sedanter erkek öğrencilerin haklı görme, başkalarını üzme, güç kullanma ve rahatsız olmama davranışlarını daha fazla yansıttıkları ifade edilebilir.

Bu durum da araştırmada yer alan erkek öğrencilerin spor yapma durumları açısından değerlendirildiğinde spor yapan erkek öğrencilerin sedanter erkek öğrencilere oranla başkalarını üzme zorbalık alt boyutu davranışını daha az gösterdikleri ve sporun söz konusu alt boyutun azaltılmasında yardımcı bir araç olarak kullanılabileceği düşünülebilir.

Bu duruma ilişkin olarak alan yazında erken yaşlarda rekreasyon etkinliklerine ve programlarına katılan gençlerin sağlıklı yaşam tarzları geliştirmekte oldukları ve bu etkinliklere katılımın olumsuz davranışlardan kaçınmalarını sağlayıp yaşam boyu doğru alışkanlıklar kazandırdığı (33) ileri sürülmektedir.

Bir başka bulguya göre, kız öğrenci katılımcıların spor yapma durumlarına göre zorbalık eğilimlerinin karşılaştırılmasında, duygusal paylaşım eksikliği, haklı görme, başkalarını üzme, gücü kullanma ve rahatsız olmama alt boyutlarında sporcu kız öğrencilerle, sedanter kız öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P>0,05$). Buna karşın, zorbalık eğilimleri olumsuz yansıtma alt boyutu sporcu ve sedanter kız öğrenciler bakımından karşılaştırıldığında aralarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılaştırmada sporcu kız öğrencilerin sedanter kız öğrencilere oranla olumsuz yansıtma alt boyutu yüksek bulunmuştur.

Bu karşılaştırmada sporcu kız öğrencilerin sedanter kız öğrencilere oranla olumsuz yansıtma alt

boyutu yüksek bulunmuştur. Bu durum araştırmaya katılan kız öğrencilerin spor yapma durumları açısından değerlendirildiğinde, spor yapan kız öğrencilerin sedanter kız öğrencilerden daha fazla bir biçimde olumsuz yansıtma zorbalık alt boyutu özelliği gösterdiklerini düşündürmektedir. Ayrıca sporcu kız öğrencilerin kendilerinde var olan olumsuz davranışlar için başkalarını suçlama ve/veya yansıtmayı daha sıklıkla kullandıkları şeklinde ifade edilebilir. Alan yazında, olumsuz yansıtma alt boyutuna ilişkin Çayırdağ (7) 'ın çalışma bulgularına göre, kız ve erkek öğrenciler arasında zorbalık eğilimleri incelendiğinde olumsuz yansıtma ($p<,01$) eğilimi erkek öğrenciler tarafından daha çok gösterilmektedir.

Katılımcıların spor yapma durumlarına göre zorbalıkla başa çıkma tarzlarının karşılaştırılmasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($P>0,05$). Çalışma, kız ve erkek öğrencilerin cinsiyete göre değil, spor yapma ve sedanter olma durumuna göre karşılaştırılmalarının sonucu sunulmaktadır. Fakat alan yazında cinsiyete göre yapılan karşılaştırmalarda da değişiklik gözlenmediği ortaya konmuştur.

Nitekim literatürde cinsiyete göre baş etme stratejilerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını dile getiren çalışmalar bulunmaktadır (19,37). Kapıcı (14) "cinsiyetin zorbalığa maruz kalmada bir fark yaratıp yaratmadığına bakılmış ve erkek çocukların sözel zorbalığa kızlardan daha fazla maruz kaldıklarını tespit etmiş, $\chi^2 (1, n:112)=4.36, p<.05$. fakat zorbalığın diğer türlerinde ise, cinsiyete göre bir farklılık bulunamamıştır. Yine, Çetinkaya ve Ark. (8)'nin çalışma bulgularına göre cinsiyet ($p=0.47$), anne mesleği ($p=0.21$), annenin öğrenim durumu ($p=0.85$) ve aile tipi ($p=0.72$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak alan yazında bu duruma ilişkin farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar da yer almaktadır. Bu bulgular çalışma bulgusuyla örtüşmektedir. Buna ek olarak spor yapma yapmama açısından da zorbalık eğiliminin cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit

edilememiştir. Bu durum araştırmaya katılan sporcu kız ve erkek öğrenciler açısından değerlendirildiğinde, çalışmanın katılımcıları için sporun zorbalıkla başa çıkma tarzına etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Zorbalıkla baş etme stratejileri incelendiğinde, çocuk ve ergenlerin tepkilerinin cinsiyet ve yaşa göre farklılaştığı bulunmuştur. Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz'in (26) kurban durumundaki 12-13 yaş çocukların davranışlarını inceledikleri çalışmaları kız çocukların daha çok kayıtsız davranıp, çaresiz hissederken erkek çocukların karşı saldırıya geçtikleri veya zorbalık davranışını göz ardı etmeyi tercih ettiklerini oraya koymuştur.

Ülkemizde son yıllarda okullarda artan saldırganlık ve şiddet davranışlarının etkisiyle şiddetin bir boyutu olan zorbalık, akran zorbalığı ve okul zorbalığı hakkında çeşitli çalışmalar (8,12,27,31,34,35,36) yapılmış olsa da, bu alana ilişkin çok disiplinli çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu nedenle şiddet, saldırganlık ve zorbalık gibi davranış bozukluklarının incelenmesine yönelik yapılan araştırmaların çoğunlukla mevcut durumun tespitine yönelik olduğu gözlenmektedir. Oysa var olan durumun tespitinin yanında, mevcut risk faktörlerinin önlenmesi ve en aza indirilmesine yönelik dinamiklerin etkilerinin araştırılarak, mevcut durumun çözümüne yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çerçevede araştırma, sporun zorbalık davranış bozukluklarına etki edip etmediğinin ortaya çıkarılmasına yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu araştırmaya duygu davranış bozukluğu olan çocuklarda da sıkça gözlemlenen zorbalık davranışlarını azaltıcı etkisinin olacağı, sporla ilgilenen çocukların zorbalığa karşı daha etkili yöntemlerle karşı koyacakları hipotezleri ile başlanmıştır. Elde edilen bulgular araştırmacıların öngörülerine ters bir sonucu yansıtmıştır. Ortaya çıkan bu sıra dışı sonuçlar, sporun etkili bir sağaltım metodu olması isteniyorsa ülkemizdeki spor eğitimi konusunda daha derinlemesine düşünülmesi gerektiğini oraya koymaktadır. Bu duruma ilişkin olarak üç ana nokta dikkat çekmektedir. Bunlar ilköğretim kurumlarında lisanlı öğrenci seçimi, ilköğretim düzeyinde beden eğitimi derslerinin süresi ve beden eğitimi derslerinin teknik ve felsefi boyutları olarak gruplanabilir.

İlköğretim kurumlarında belli bir spor dalında öğrenci yetiştirme gayreti ders dışı egzersiz faaliyetleri olarak yer almakta ve haftada toplam altı saati kapsamaktadır. Sporun ve spor branşlarının geniş bir yelpazeyi temsil ettiği düşünülürse bu sürenin sadece bir spor branşına özgü çalışmalara yetebileceği açıktır. Oysa beden eğitimi ve spor öğretmenlerinden yılda en az üç branşta takım

kurmaları ve müsabakalarda okullarını temsil etmeleri istenmektedir. Bunun bir sonucu olarak ise spor alt yapısına sahip olmasalar bile, kısıtlı yetenekleri ile diğerleri arasından sıyrılan öğrencilerle takımlar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu durum ise gerçek anlamda sporcu olmayan ilköğretim öğrencilerinin lisans çıkartılması sureti ile sporcu kimliğini kazanmasına sebep olmaktadır. Fakat bu öğrenciler elit bir sporcunun taşınması gereken nitelikleri yansıtmamaktadırlar.

Dikkat çeken bir diğer durum hâlihazırda ilköğretim okullarında yer alan beden eğitimi ve spor dersinin haftada bir ders saatiyle sınırlandırılmış olması gerek öğrencilerin sportif özellikleri kazanmalarını, gerekse de beden eğitimi öğretmenlerinin etkili ders işlemelerini engellemektedir. Bu kadara az zaman ayrılan bir ders ile alan yazında ifade edilen olumlu kişilik özelliklerinin kazandırılması mümkün olmayabilir.

Araştırmada spor yapan ve sedanter öğrenciler arasında beklendiği kadar çok alt boyutta anlamlı farklılıkların bulunamamasının diğer bir sebebi ise sporun fiziksel boyutları ile psikolojik ve felsefi boyutları arasındaki ilişkilerin güçlü kurulamayışı olabilir. Yukarıda da söz edildiği gibi bir ders saati, öğrencilere hem sportif beceri ve tekniklerin kazandırılması, hem de onlara yaptıkları spor dalının psikolojik ve felsefi özelliklerinin benimsetilmesi için çok sınırlı bir zamandır. Sporun, çocuklarda davranış değişikliği yaratmasında (daha barışçı olmak, kurallara uymak ve başkalarının haklarına saygı göstermek gibi) kilit rol oynayan felsefi boyutlarının öğrencilere kazandırılması ise bu sınırlı zaman dilimi içerisinde gözden kaçırılmamaktadır.

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan engellerin araştırmaya hipotezinin aksine bir sonuç çıkmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Daha gerçekçi verilere ulaşabilmek ve sporun zorbalık davranışı üzerindeki olumlu etkilerini net olarak ortaya çıkarabilmek için, çalışmanın elit seviyedeki sporcular ile tekrarlanması gereklidir.

KAYNAKLAR

1. Akdura E. Bedensel Engelli Basketbol Tekerlekli Sandalye Liglerinde Aktif Spor Yapan Basketbolcuların Toplumsal Yasama Uyumlarında Sporun Etkisinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı. Kütahya, 2007.
2. Bowe F. *Chapter 5: Mental retardation and emotional behavioral disorders. Making Inclusion Work.* Pearson Education Inc, Upper Seddle River, NJ, 2005.
3. Brauner CB, Stephens CB. Special report on public health: estimating the prevalence of early childhood serious emotional/behavioral disorders: challenges and recommendations. Retrived from

- <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1525276/> on 09.02.10, 2006.
4. Carran DT, Kellner MH, Carran DT. Characteristics of Bullies and Victims Among Students With Emotional Disturbance Attending Approved Private Special Education Schools. *Behavioral Disorders*. 2009; 34,13,151–163.
 5. Craig WM. The Relationship Among Bullying, Victimization, Depression, Anxiety And Aggression In Elementary School Children. *Personality And Individual Differences*, 1998; 24, 123-130.
 6. Craig WM, Pepler DJ. Identifying And Targeting Risk For Involvement In Bullying And Victimization. *The Canadian Journal Of Psychiatry*, 2003; 48, 577-582.
 7. Çayırdağ N. İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Okul Kültürünü Algılayışları İle Zorbalık Eğilimleri ve Zorbalıkla baş etme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 2006.
 8. Çetinkaya S, Nur N, Ayvaz A, Özdemir D, Kavakcı Ö. Sosyoekonomik Durumu Farklı Üç İlköğretim Okulu Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Depresyon Ve Benlik Saygısı Düzeyiyle İlişkisi, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2009; 10(2):151-158.
 9. Dölek N. İlk ve Ortaöğretim Okullarındaki Öğrenciler Arasında Zorbaca Davranışların İncelenmesi ve Zorbalığı Önleme Tutumu Geliştirmek İçin Hazırlanan Bir Programın Etkisinin Araştırılması. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002.
 10. Forness SR, Knitzer J. A new proposed definition and terminology to replace 'serious emotional disturbance' in individuals with disabilities education act. *School Psychology Review*, 1992; 21, 12-21.
 11. Glassberg LA, Hooper SR, Mattison RE. Prevalence of learning disabilities at enrolment in special education: students with behavioral disorders. *Behavioral Disorders*, 1999; 25 (1), 9–21.
 12. Gökler R. Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. [Bağlantıda]. 6:2. Erişim:<http://www.insanbilimleri.com>, 2009.
 13. Hallahan DP, Kauffman JM. *Learners with emotional or behavioral disorders*. In *Exceptional Learners: Introduction to Special Education*. 9.th ed. Allyn and Bacon, New York, 2003.
 14. Kapıcı EG. İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2004; 37(1): 1-13.
 15. Karasar N, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayınları. Ankara, 2005.
 16. Karataş H Öztürk C. Sosyal bilişsel teori ile zorbalığa yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2009; 2(2), Retrieved from <http://deuhyo.sqweeb.com/hulya.pdf> on 05.02.2010
 17. Kesler, R., Costello, E., J. Merikangas, K., R., Ustun, T., B. (2000). Section 2: Decision Support 2000+ Chapter 5. *Psychiatric Epidemiology: Recent Advances and Future Directions*. Retrieved from <http://mentalhealth.samhsa.gov/publications/allpubs/SMA01-3537/chapter5.asp> on 09.02.10
 18. Kırmoğlu, H. İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Madde Kullanımı Ve Bağımlılığını Önlemede, Okul Yöneticisi, Beden Eğitimi Ve Rehber Öğretmenlerin Bilgi, Görüş Ve Önerileri (Ankara İl Örneği), Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara, 2007.
 19. Kristensen SM, Smith PK. The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying, *Scandinavian Journal of Psychology*, 2003; 44, 479-489.
 20. Masropieri MA, Scruggs TE. Chapter 3: *Teaching students with higher-incidence disabilities*. The inclusive classroom strategies for effective instruction (2.Eds) Pearson Merrill Prentice Hall, 2004.
 21. Office of Special Education and Rehabilitative Services [OSERS] (1998).
 22. Olweus D. *Bullying At School: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell, 1993.
 23. Özdemir S. *Duygu davranış bozukluğu olan öğrenciler*. In *Özel Gereksinimi olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. İbrahim Diken (Editor). Pagem Akademi, Yenisehir, Ankara, 2008.
 24. Özdiñer Aslan S, Savaşır S. Okulda Zorbalık, *Milli Eğitim National Education, Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009; 38,184.
 25. Pişkin M. Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2002; 2 (2), 531-562. Retrieved from <http://www.pegem.net/akademi/3-4520-Ilkogretim-Okullarinda-Zorbaligin-ayginligi-ve-Dogasi.aspx> on 05.02.2010
 26. Salmivalli C, Karhunen J, Lagerspetz K. How do victims respond to bullying? *Aggressive Behavior*, 1996; 22, 99-109.
 27. Şahin M, Akbaba S. İlköğretim Okullarında Zorbacı Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitim Programının Etkisinin Araştırılması, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2010; 18(1).
 28. U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics (2009). *Digest of Education Statistics, 2008* (NCES 2009-020), Chapter 2. Retrieved from http://nces.ed.gov/pubs2009/2009020_2a.pdf on 09.02.2010
 29. U.S. Department of Education, Office of Special Education and Rehabilitative Services, Early warning

- timely response, 1998. Retrived from <http://www.ed.gov/offices/OSERS/OSEP/earlywrt.html> on 09.02.10
30. U.S. Department of Health and Human Services (DHHS). Mental Health: A Report of the Surgeon General—Executive Summary. Rockville, MD: U.S. Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Mental Health Services, National Institutes of Health, National Institute of Mental Health, 1999. Retrived from <http://www.surgeongeneral.gov/library/mentalhealth/summary.html> on 09.02.10.
 31. Uzbaş A. Okul Psikolojik Danışmanlarının Okulda Saldırganlık Ve Şiddete Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2009; 9(18).
 32. WHO Inequalities in young people's health Key findings from the Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) 2005/2006 survey retrived from http://www.euro.who.int/Document/Mediacentre/fs_hbsc_17june2008_e.pdf on 02/03/2010.
 33. Yaman M, Arslan S. Çocuk ve Gençlik Suçlarının Önlenmesinde Rekreatif Sporlar, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi [Bağlantıda]. 6:1. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com.er.tar.04/03/2010>.
 34. Yöndem ZD, Totan T. Ergenlerde Zorbalık ve Stresle baş etme, Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 2008; 3(35).
 35. Yurtal F, Bilgiç E. Zorbalık eğilimlerinin sınıf iklimine göre incelenmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 2009; 5(2): 180-194. Retrived from http://eku.comu.edu.tr/index/5/2/turkce/ebilgic_fyurtal.pdf on 05.02.2010
 36. Yurtal F, Cenkseven F. İlköğretim Okullarında Zorbalığın Yaygınlığı Ve Doğası. Türk PDR (Psikolojik Danışma ve Rehberlik) Dergisi. 2007; 28, 1-13.